

כי מציון – פרשת שמות

כי מציון, כ"א בטבת תשנ"ו – 13 בינואר 1996.

מכון מניטו

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

השמות והמספרים

השנים עשר והשבעים

”וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם... וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ
יִצְחָאִי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שֶׁבְעִים נֶפֶשׁ”

מניין האוכלוסין בתורה נערך בדרך כלל במספר שמות. ביטוי זה, שנשמע לנו כה רגיל, הוא לאמיתו של דבר ביטוי פרדוקסאלי מאוד, שטמונה בו סתירה פנימית. המספר מתייחס לכמות, לאלמוניות, להכרח. מאחורי המספר נמצא המנגנון הקר של הסטטיסטיקה, של 'הטבע' העיוור והאדיש לכאורה. לעומת זאת, מאחורי השם נגלה סוד אישיותו הייחודית של האדם: האיכות, החירות, התודעה המוסרית, מעלות המידות והאהבה.³ רבי יהודה הלוי מסביר בספר הכוזרי⁴ שמאחורי שם האדם מתגלה שם ה', בורא העולם, לא רק כמי שמקיים את חוקי הטבע, אלא גם כמי שמשגיח על האדם במהלך ההיסטוריה. בשל כך, הוא האל של כל אחד ואחד.

לכן, אין לך ניגוד גדול משני מונחים אלה – השם והמספר – מחוברים יחד. הרי בביטוי זה – במספר שמות – כלולים כל סדרי הבריאה, מן היסוד המתמטי המבטא את ההכרח הכמעט-מוחלט, ועד היסוד הרוחני – החירות המוחלטת.

ידועה החשיבות הרבה שיש לערך המספרי של המילים – הגימטרייה – בחכמת הקבלה. והנה, לאותיות ספ"ר (אותיות השורש של המילה 'מספר') ולמילה שם יש אותו ערך מספרי (340). קשר זה בין המספר והשם הוא ביטוי לתפיסה אחדותית של העולם. אותו האל שברא את העולם – עולם שהפך ל'טבע' כדי לאפשר את מימוש חירותו של האדם⁵ – הוא אשר קורא לנו, בהתגלותו בהיסטוריה, להגשים את תוכניתו לקדושה דרך איחוד המידות.⁶ תוכנית זו מתבצעת בהיסטוריה בשלבים. תוך כדי תהליך

”וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם, אֵת יַעֲקֹב
אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ... וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יִצְחָאִי יֶרֶךְ יַעֲקֹב
שֶׁבְעִים נֶפֶשׁ, וַיֹּסֶף הֵימָּה בְּמִצְרַיִם” (שמות א, א; ה).

רש"י מבאר את פסוק ה' על פי המדרש, ומצביע על הבדל חשוב בין יוסף ובין שאר בני ישראל: "וַיֹּסֶף הֵימָּה בְּמִצְרַיִם" – והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים, ומה בא ללמדנו? וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים? אלא להודיעך צדקתו של יוסף: הוא יוסף הרועה את צאן אביו, הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקו".

דברי רש"י אלה חשובים ביותר, אף כי במבט ראשון נראה שהם באים לבאר הבחנה לשונית בלבד. הרי הפסוק מתייחס לבני ישראל שבאו למצרים, אך כתוב שהם באים "מִצְרָיִם", כלומר לכיוון מצרים, לעומת יוסף שהיה במצרים. רש"י מבאר שרק יוסף מסוגל היה להיות "במצרים" – בתוך מצרים – ועם זאת להישאר נאמן לזהותו. הוא היחיד שיכול למלא את הייעוד של 'היהודי בין הגויים', הן מתוך כישרון מולד והן מתוך שאיפה אישית. הרב קוק ז"ל¹ היה רגיל לצטט בהקשר זה את הפסוק בתהלים (עח, ס): "אֵהָל שֵׁפֶן בְּאֶדֶם". "בְּאֶדֶם", כלומר – בתוך כלל האנושות. אָחִיו, לעומתו, נדרשו להתגורר ב'גטו' שבארץ גושן, בשולי הממלכה, ואפילו שם הם הושפעו מהתרבות המצרית.²

בכל תקופה ובכל תרבות קם דגם אחד של יוסף, מקורי ואמיתי. אך במקביל, הופיעו גם רבים שהיו רק קריקטורה של יוסף. שלא כמו יוסף הצדיק, שהיה מודע לכך שהוא עברי וגם לא הסתיר זאת, אלה היו מנותקים משורשם העברי.

⁴ ראה שם, מאמר ד, פסקה א.

⁵ ראה לעיל, פרשת בראשית.

⁶ "הקב"ה מתגלה בשני אופנים במציאות: דרך הטבע הדטרמיניסטי, ודרך החירות הניתנת לאדם – חופש הבחירה לקיים את רצונו או לא, ח"ו. הדטרמיניזם הטבעי הוא כל כולו דין, והחירות הניתנת לאדם היא כל כולה רחמים. שני צדדים אלו קיימים באדם עצמו, כי הוא עולם קטן, דרך המערכת המוטורית ודרך המערכת התחושתי-סנסורית" (שערי דמעה, שיעורים על

¹ הראי"ה קוק. ראה בספרו של הרב אשכנזי, מספר למשיח 2, עמ' 26; 67.

² באישיותו של יוסף, המכיר את כל נבכי תרבות מצרים, מתגלה חסינותו תר מפני השפעתה של מצרים. זה הייחוד של יוסף: יוסף היה במצרים, ויחד עם זאת נשאר נאמן לגמרי לזהותו. לעומתו, האחים האחרים, למרות שהיו בגטו "המוגן" של גושן, הושפעו מתרבות מצרים וירדו למ"ט שערי טומאה כידוע (עייין אור החיים על שמות ג, ח). כשסגורים בתוך בגטו, נמנעת האפשרות להיות מודע להנחות יסוד של התרבות שמשפיעות עליך. (ה"ע)

³ בנושא זה ראה להלן, פרשת במדבר.

זה, יש מי שכבר זוכה להצדיק את שמו, ויש אחרים שעדיין נמנים כמספר, בתוך אלמוניות הקהילה שאליה הם שייכים.

כך במשפחת יעקב: רק שנים-עשר הבנים, מבין אלה השייכים למדרגת 'ישראל', כבר זכו להיקרא בשמם. האחרים באותה משפחה עדיין נמצאים תחת החסות של אנונימיות המספר "שבעים".⁷ רש"י, בדרכו, מביא מדרש המבשר בשורה טובה – כל משפחת יעקב, ולא רק שנים עשר בניו, יזכו להיקרא בשם:

"אף על פי שְׁמֵנָאן בחייהן בשמותן, חזר ומנאן אחר מיתתן, להודיע חיבתן, שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר (ישעיהו מ, כו):
'הַמוֹצִיא בְּמִסְפָּר צְבָאָם לְכֹלֵם בְּשֵׁם יִקְרָא'".⁸

המדרש עליו מתבסס רש"י מביא פסוק דומה, אך שונה במקצת:
"מוֹנֵה מִסְפָּר לְכּוֹכְבִּים לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא" (תהלים קמז, ד).⁹

יש הבדל בין שני הפסוקים: הפסוק המובא במדרש אומר "לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא", ברבים. הפסוק שמביא רש"י אומר "לְכֹלֵם בְּשֵׁם יִקְרָא", ביחיד. רש"י העדיף את הפסוק עם המילה 'שם' ביחיד.¹⁰

התפילה מאת הרב אשכנזי, כרך ב, עמ' 30. וראה שם בהרחבה בעניין קשר של תפילין).

⁷ אותם שבעים נפש כבר הוזכרו בשמם בפרק מ"ו בספר בראשית, אך הדבר שיקף את מצבם בזמן הגעתם למצרים. עתה, בפרשת שמות, עם תחילת אירועי השעבוד והגאולה, רק שנים-עשר הבנים זוכים לאישור שמם.

⁸ רש"י לשמות א, א.

⁹ שמות רבה א, ג: "שקולים הן ישראל כצבא השמים. נאמר כאן 'שמות', ונאמר בכוכבים 'שמות', שנאמר: 'מוֹנֵה מִסְפָּר לְכּוֹכְבִּים לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא'".

¹⁰ כדי להדגיש את האופי הייחודי והאישי של המושג 'שם' (ה"ע).